

Dugonics András — Erdélyben.

Dugonics András annyira síkföldi, épen szegedi magyar, hogy szerinte nem is számít igaz magyarnak az, aki nem ivott a Tisza vizéből, de abból sem akárhol, hanem épen Szegednél. Az ilyen magyar az igaz magyar s ez az ő lelkének az eszménye. Aki nem magyar, azt műveiben kicsinyli, ha ugyan nem épen ócsárolja, becsméri. II. József császárt és rendszerét, rendszerének vezető embereit kipellengérezte. Hítte, sőt bizonyította, hogy valamikor az egész földgolyóbist magyarok lakták.*)

Ez a tüzes, lobogó lelkesedésű, merészen álmodozó szegedi magyar 1776-ban Erdélybe kerül s kerek három esztendeig él itt Erdélyben és pedig egy három nemzetiség lakta városban, Medgyesen.

Nagyobb különbség, élesebb ellentét vidék és vidék, lakosság és lakosság között talán nem is képzelhető, mint Szeged és Medgyes, a Dugonics eszményi magyarja és az erdélyi nemzetiségileg nagyon tarka népesség között. Ennek következtében szerfölött kíváncsiak lehetünk arra, hogy a tüzes, sőt türelmetlen magyarságú Dugonics, ki Erdélybe jöttkor épen a tetre vágyó s alkotni sóvárgó férfikor első éveit éli s aki nonsokára csakugyan egyik épen nem hatás nélkül való tekintélyévé lesz a megpezsdült magyar irodalmi és szellemi mozgalmaknak, miként lepődik meg, miként fog pattogni, szikrát vetni az Erdélyben látott ellentétek és különbségek hatása alatt? Miféle forrongó érzések és gondolatok, minő elszánt elhatározások támadnak lelkében ennek a korában ritka és még aludt vérű egyéniségeket is teljesen és bizonyosan felkavaró élménynek, az Erdélyben töltött három hosszú évnek az átéléséből?

Csakhogy ami a kíváncsiság számára oly érdekes és rendkívüli, az Dugonics életében, mint megszokott rendes dolog, semminemű emóciót nem keltett. Ő szerzetes volt. Előljáróinak parancsa Erdélybe, Medgyesre rendelte. És Dugonics engedelmeskedett. Tanította, amit rábíztak, a poétikát és retorikát. De füle nem vette észre, hogy a körülötte zajgó életnek magyar, román és szász nyelven zengő ritmusa és hullámzása mennyire más, mint az, amit ő classisokban diákjainak fejtegetett. Beszédet írt latin nyelven tanítványaihoz iskolai ünnepélyre, de maga három év alatt, az erdélyiségnek egyetlen

* Számos idevágó és jellemző nyilatkozata közül csak egyet idézünk, a Gyapjas vitézeknek Hazámfia megszólítással kezdődő előbeszédéből: „Kár volt volna pedig ezen régi történetet világra nem hozni: mivel benne édes Eleinknek, ama régi Scytháknak nyundokait látjuk. Sőt maga is ama híres-neves Medea, a kolchisi királynak hasonlíthatatlan kisasszonya, ki ezen munkámban főszemélyét mutatja, anyai részről valóságos scythiai fajzat vala.“

szívedobbanását sem vette észre. A *férfiak és az asszonyok* címen tréfás, de vaskos ízlésű verset írt arról, hogy az évek számával mint változik meg a férfi és a nő is, de a Szeged és Medgyes közötti különbség csendes lelkét meg nem zavarta. Elmélkedett a világ csodáiról, amik talán meg sem történtek, s az őt körülvevő, kézzelfogható csodát meg sem látta. Iskolai teendőinek végeztével szabad idejében itt kezdte fordítani Sallustiuszt és itt kezdte el *egybeszedelegetni* Trója veszedelmét, de Erdély nyomorúsága iránt közömbös, érzéketlen maradt. Szóval végezte a parancsot híven, foglalkozott a klasszikusokkal buzgón, ahogy egy fegyelmezett piaristához illik is a rendi tartománynak bármelyik pontján is, ahová éppen küldik.

Dugonics erdélyi tartózkodásának egyetlen személyes és közvetlen emberi okmánya van: az a levél, melyet 1768 máj. 21-én írt Tapolcsányi Gergelyhez, egykori rendfőnökéhez. Ami ebben a levélben személyes élmény, az is Szegedről szól. Arról, hogy az Erdélyben körútazást tevő Hadik András generális egy ebéd alatt, melyre Dugonics is hivatalos volt, Szegedről kicsinylőleg nyilatkozott, mondván, hogy ott rengeteg a szűnyog és a béka. De ne legyünk igazságtalanok. Dugonicsnak van mondani valója Erdélyről is. Megírja idősb barátjának, hogy jó egészségben van s hogy az erdélyi időjárás zord. Pl. abban az évben is, május 17-én kemény, jeges fagy állott be, a termés háromnegyed részét tönkre tette úgy, hogy az emberek sírnak. A történelmi nevezetességű Alvincen is megfordult, arról is van mondani valója. Ott üdül a gyenge egészségű püspök; az annakelőtte szintén piarista szerzetes, Bajtay. Vincnek is megvan a maga nyomorúsága. A jégzajlás a gátakat felszaggatta, sok malmot összezúzott. Medgyesen még nagyobb volt a veszedelem, ott egyetlen malom sem maradt épen. Messzi földre kellett vinni nagy fáradsággal az örölni valót. Egyébként feltűnt, szemébe ötlött, mert maga is ott pihengetett, hogy a püspök vinci lakásán nagyon szép feliratok vannak, amelyeknek szövegét azonban feljegyezni is — szükségesnek már nem tartotta.

Ime a Dugonics Erdélybe utazásának, három évi ott időzésének közvetlen, személyes nyomai. Közvetett hatásként pedig, mint az erdélyi mult megismerését szolgáló mozzanatot, kell tekintenünk azt a valószínű körülményt, hogy Dugonicsnak már e három év alatt kezébe került Apor Péter Metamorphosisának valamelyik kézirat, másolati példánya. Valószínű, de nem bizonyos. Bizonyos csak az, hogy az 1790-ben, tehát több mint két évtizeddel *utóbb* írt és kiadott Arany perecek c. „Szomorú történet”-ének színhelyévé a Barcsai Ákos uralkodása alatti idők Kolozsvárját, annak környékét s az attól

*) Közölte Csaplár Benédek. Magyar Sion. 1868. évf. 911--13. l.

északra fekvő kis Papfalva nevű falut tette. A valószínűleg idegen drámából (szomorú történet öt szakaszban) regénnyé átdolgozott, átmagyarártott mű jegyzeteiben Dugonics gyakran hivatkozik Aporra s idéz is olykor terjedelmes részleteket a Metamorphosishól. Maga a regény azonban lényeg szerint semmivel sem reálisabban erdélyi, mint általában a Dugonics többi magyaráításai és átírásai. Ennek következtében kimondhatjuk, hogy Dugonicsnak sem személyiségére, sem irodalmi működésére az Erdélyben eltöltött három év számbavehető hatással nem volt.

Mert ha még elfogadnók is egyik régebbi életrajzírójának, Karácsonyi Krizosztomnak, azt a feljegyzését, hogy a „hajdani Dáciának emléke annyira gyúlasztá benne a görög és római régiség kívánását, hogy akkori minden üres óráit annak kielégítésére fordítaná“, még ekkor is joggal kérdezhetjük, van-e mindezekben sajátos erdélyi hatás? Egészen világos ugyanis, hogy a klasszikusok szeretetét az eszes, szorgalmas és fiatal, de már kész piarista szerzetes magával hozta, hogy a költészet és történet iránti szeretet már előbb felébredt volt benne, amint ezt legjobb életrajzírója is megjegyezte.*) Úgyhogy Dugonics egyszerűen tovább foglalkozott a már addig is kedvelt irányban. Foglalkozásán Erdély nem változtatott meg semmit. Ha történt változás és ami történt, az csupán a foglalkozni szerető egyéniség természetes továbbfejlődése. Ezért tárgyi alap hiányában teljességgel nem helytálló Endrődinek különben annyira kedvesen ható vélekedése, hogy Erdély elhatározó befolyással volt Dugonics szellemére, mintha a körülötte élő mondavilág, a római és dák, a hún és magyar emlékek ébresztették volna fel érdeklődését a regény és a történelem iránt.*) Igaz, Dugonicsot gazdag élő mondavilág vette körül, csakhogy ő ezt észre sem vette. Sőt nem épen alap nélkül merülhet fel az a kérdés a Karácsonyi Krizosztom megjegyzése ellenére is, hogy vajon egyáltalán látott-e római és dák, hún és magyar emlékeket az, aki az alvinci püspöki lakás felíratait is csak megemlítésre érdemesíti, akinek nincs egyetlen szava a szomszédos Gyulafehérvár, ennek valóban hangosan beszélő emlékei számára. Bizonyára nem igazságos egyetlen dokumentumból következtetni. De arra sincs semmi ok, hogy Dugonicsra nézve emlékezetesnek tegyünk föl más valamit is Erdélyből, mint azt a kettőt, amit maga mond és meg is nevez. T. i. püspökének alvinci kastélyát, melynek szép feliratai vannak s melyben maga is üdülgetett; azután a sok kárt okozó jégzajlást és májusi fagyot. Egyszóval a zord erdélyi időjárást. Egyébről meg-

*) Prónai Antal: *Dugonics András* életrajza, Szeged, 1903. 56. l.

* Beöthy--Badics: *Képesirodalomtörténet.* I. k. 661. l.

emlékezni érdemesnek nem tartja. Egyebet Erdélyből meg sem látott, vgy közönyösen ment el mellette. Nem érdekelte.

Az Arany pereceknek Kolozsvárra és környékére alkalmazott topographiájában sem találhatunk különösebb Erdélyismeretet, erdélyi hatást. A műben néhány földrajzi és személyneven kívül semmi sincs erdélyi. Csupán a vonal alatt, jegyzetekben idézett részletek Apor Metamorphosisából erdélyiek. És e részletek nem a mű cselekményét magyarázzák, hanem egyes szókhoz mesterségesen vannak hozzátapasztva. Nem a regényben lepergő erdélyi életet és történelmet szemléltetik — ilyen tulajdonképpen nincs —, hanem inkább a Dugonics történet- és nyelvtudományi jártasságát. S minthogy e művet erdélyi időzése után két évtizeddel írta, kérdés, hogy vajon a jegyzetekben adott Erdély-ismeretet Erdélyben gyűjtötte-é s nem utóbb szedegette-é ki? Mert a néhány névre terjedő erdélyi rámára húzás egészen bizonyosan két évtizeddel utóbb, tehát Erdélytől függetlenül ment véghez.

A nemzetietlen kor kellős közepén vagyunk. S csupán e kornak elszigetelt nemtörődömsége és fásult magamegelgedése tudja megértetni velünk, hogy még Dugonicsnak, ennek az épen nem alvadt vérű, sőt ugyancsak paprikásan csípő és pattogó alföldi magyarnak sincs egyéb észrevétele és mondani- valója Erdélyről, mint az, hogy ott az időjárás felette zord. Ebben igaza is van. Akkor valóban sívár, fagyos, zord szelek kavarogtak Erdély földje és lelke felett. E fagyok, jégzajlások tömérdek kárt tettek benne. Csakhogy Dugonics ezekből édes keveset vett észre. Ő szerzetes volt és a nemzetietlen korban. Parancsszóra jött Erdélybe, s három év múlva époly zavartalan nyugalommal ment tovább, vissza, mint ahogy idejött. Erdély nem hagyott nyomot lelki világában.

Kristóf György.

Andreas Dugonics in Siebenbürgen. Dugonics (1740—1818), der Verfasser des ersten ungarischen historischen Romans, geboren in Szeged, hat als Mitglied des Piaristen-Ordens drei Jahre lang in dem Mediascher Gymnasium (Siebenbürgen) gelehrt. Der Verfasser des oben angeführten Artikels stellt fest, dass der Aufenthalt in Siebenbürgen auf die Persönlichkeit und literarische Tätigkeit Dugonics's keine Wirkung geübt hatte.